

تحلیل محتوای کتاب‌های عربی دوره متوسطه دوم، رشته علوم انسانی، بر اساس مؤلفه‌های تربیت انقلابی با تأکید بر محتوای بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۴/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۹/۶

فاطمه علی پور^۱

اعظم محمودی^۲

DOI: 10.30497/esi.2023.244849.1643

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، تحلیل محتوای کتاب‌های عربی متوسطه دوم براساس میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت انقلابی در آن‌هاست و برای انجام دادن این پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی و کمی استفاده کرده‌ایم. جامعه پژوهش در بخش تحلیل محتوای کیفی، متن بیانیه گام دوم و بیانات امام خامنه‌ای را شامل می‌شود و در این حوزه، با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، تمام مستندات مرتبط در سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۱ بررسی شده است. در بخش تحلیل محتوای کتاب‌های درسی، کتاب‌های عربی رشته علوم انسانی متوسطه دوم، مورد نظر بوده و با توجه به ماهیت موضوع و به دلیل محدودیت جامعه آماری، از روش تمام‌شماری برای نمونه استفاده شده است. ابزار جمع‌آوری داده‌ها چک‌لیست محقق‌ساخته، مشتمل بر مؤلفه‌های تربیت انقلابی مبتنی بر بیانیه گام دوم با اعتبار ۰/۸۸ بوده و پایایی آن با استفاده از ضریب پایایی اسکات، به میزان ۰/۸۹، به دست آمده است. براساس نتایج تحقیق، هفت مقوله مبانی و اصول، نقاط قوت، فرصت‌های پیش‌روی، تهدیدها، راهبردها، سیاست‌ها و اهداف انقلاب اسلامی، مهم‌ترین مؤلفه‌های تربیت انقلابی از دیدگاه مقام معظم رهبری را تشکیل می‌دهند. نتایج تحلیل محتوا بیانگر آن است که در کتاب‌های مورد نظر، در مجموع، ۲۴۵ بار به تربیت انقلابی اشاره شده که از این تعداد، ۸۲ مورد (۳۳/۴۷ درصد) به پایه دهم، ۸۶ مورد (۳۵/۱۱ درصد) به پایه یازدهم و ۷۷ مورد (۳۱/۴۲ درصد) به پایه دوازدهم اختصاص یافته است. بیشترین میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت انقلابی در کتاب عربی پایه دهم و کمترین میزان توجه در کتاب عربی پایه دوازدهم دیده می‌شود. میزان توجه به مفاهیم تربیت انقلابی در بخش مبانی و اصول، ۱۳۰ مورد (۵۳/۰۶ درصد)، نقاط قوت انقلاب، سی مورد (۱۲/۲۴ درصد)، تهدیدها یک مورد (۰/۴۰ درصد)، راهبردها ۷۹ مورد (۳۲/۲۴ درصد) و سیاست‌ها پنج مورد (۲/۰۴ درصد) بوده و به دو بخش فرصت‌های پیش‌روی و اهداف انقلاب اسلامی توجهی نشده است.

واژگان کلیدی: تحلیل محتوا، کتاب درسی عربی، متوسطه دوم، تربیت انقلابی، بیانیه گام دوم انقلاب.

۱. استادیار گروه آموزش علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۸۸۹-۱۴۶۶۵ تهران، ایران (نویسنده مسئول).
alipoor@cfu.ac.ir

۲. استادیار گروه آموزش زبان و ادبیات عرب، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۸۸۹-۱۴۶۶۵ تهران، ایران.
a.mahmoodi@cfu.ac.ir

بیان مسئله

انقلاب اسلامی ایران که با تکیه بر اسلام ناب محمدی (ص) در برابر نظام سلطه و استکبار جهانی به پا خاست، هم از حیث ایدئولوژی حاکم و هم از نظر روش و ساختار تحقق، نقطه عطفی در تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ایران و جهان به شمار می‌رود و تحولی مهم در نگاه بشر به دین ایجاد کرده است. یکی از مهم‌ترین آرمان‌های انقلاب اسلامی، ایجاد تمدن نوین اسلامی، فراهم کردن بستر مناسب برای تشکیل دادن جامعه جهانی اسلامی و زمینه‌سازی برای ظهور حضرت حجت (عج) است (حسینی النخامنه‌ای، ۱۳۹۷/۷/۲۳). از آنجا که انقلاب اسلامی مانند هر پدیده اجتماعی دیگری در معرض آسیب‌ها و تهدیدهای متعدد قرار دارد، لازم است نیروهای انقلابی، مؤمن، متعهد، جوان و دارای بصیرت تربیت شوند تا با شناسایی آسیب‌ها و انجام دادن اقدامات پیشگیرانه، ارزش‌های متعالی انقلاب را حفظ و پویایی و مانایی آن را تا زمان تحقق یافتن این وعده الهی تضمین کنند.

از طرفی یکی از مسائل مهم در دوران نوجوانی و جوانی، هویت‌سازی است و در میان انواع هویت‌های اجتماعی، هویت انقلابی اهمیت فراوان دارد. در چند دهه اخیر، استکبار جهانی از طریق تهاجم فرهنگی، جنگ نرم و صرف کردن هزینه‌های گزاف، برای تضعیف هویت انقلابی افراد جامعه و به‌ویژه نوجوانان و جوانان (مصباح یزدی، ۱۳۹۵، ص. ۱۸۹) و فاسد کردن آنان تلاش کرده است؛ از این روی، توجه اساسی‌تر به پرورش دهی هویت انقلابی از مسائل ضروری جامعه به‌شمار می‌آید و یکی از بنیادی‌ترین و سودمندترین روش‌ها برای رسیدن به این هدف، انجام دادن فعالیت‌های آموزشی و پرورشی است (قادرزاده، ۱۳۹۳، ص. ۸۲)؛ بنابراین، برای حفظ آرمان‌های انقلاب تا زمان تشکیل شدن جامعه جهانی اسلامی، چاره‌ای جز تربیت انقلابی نسل‌های آینده وجود ندارد (استیری، ۱۳۹۵).

تربیت انقلابی، برگرفته از دو واژه «تربیت» و «انقلاب» است. واژه «تربیت» به معنای «پروردن، آداب و اخلاق را به کسی آموختن» به‌کار می‌رود (معین، ۱۳۸۸، «تربیت») و در اصطلاح یعنی راهبری آدمی به سوی ارزش‌های والای انسانی؛ به نحوی که او این ارزش‌ها را بفهمد، بپذیرد، دوست بدارد و به‌کار گیرد (نقیب‌زاده، ۱۳۷۵، ص. ۱۶). واژه «انقلاب» نیز به تعبیر زیگموند نیومن (1949)، عبارت از صورت گرفتن تحولی بنیادین در سازمان

سیاسی، ساختار اجتماعی، بافت اقتصادی، شاخص‌های معنوی و فرهنگ حاکم بر یک نظام اجتماعی است که روند تکاملی موجود را قطع و در آن، وقفه و شکافی عمیق ایجاد می‌کند (حسین‌پور، ۱۳۹۲، ص. ۱۷۶). شهید مطهری انقلاب را این‌گونه تعریف کرده:

انقلاب عبارت است از طغیان و عصیانی که مردم علیه نظام حاکم موجود برای ایجاد وضع و نظمی مطلوب انجام می‌دهند؛ پس ریشه‌های انقلاب، دو چیز است: یکی نارضایتی و خشم از وضع موجود و دیگر، آرمان یک وضع مطلوب (مطهری، ۱۳۹۲، ج. ۲۴، ص. ۱۳۹).

از دیدگاه مقام معظم رهبری، تربیت انقلابی یعنی عمل کردن به‌صورتی عادلانه، خردمندانه، دقیق، دلسوزانه، منصفانه و قاطعانه (حسینی‌الخامنه‌ای، ۱۳۹۵/۴/۹) و پرورش دادن فردی که دارای روحیه دفاع از مبانی، ارزش‌ها و اصول انقلاب باشد و کشور را حفظ کند (حسینی‌الخامنه‌ای، ۱۳۹۴/۶/۱۸).

در این پژوهش، تربیت انقلابی عبار است از فراهم کردن زمینه برای همراهی انسان‌ها با پدیده انقلاب اسلامی در مسیر حرکت تکاملی آن و به عبارت دیگر، زمینه‌سازی برای شکوفایی و تربیت متعادل، منظم و تدریجی استعدادها مطابق با اصول و مبانی انقلاب اسلامی به‌منظور تأمین نیروی کارآمد مؤمن انقلابی (موسوی، ۱۳۹۷، ص. ۸۹).

بنیان‌گذار انقلاب اسلامی، حضرت امام خمینی (ره) در فرازی از سخنان خود، به اهمیت تربیت انقلابی اشاره کرده و فرموده‌اند:

ما نباید قناعت به این بکنیم که در عصر خودمان جمهوری اسلامی محقق شده است. ما برای عصرهای بعد باید حالا فکر کنیم؛ یعنی ما همان‌طوری که خودمان مقاصدی داریم و روی آن مقاصد، این نهضت را کردیم، اعقاب ما هم همان مقاصد را دارند. تربیت و تعلیم باید طوری باشد که مسیرش همین نهضت باشد و دنباله همین مسائلی که درست کردید، باشد (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج. ۸، ص. ۳۶۲).

مقام معظم رهبری - مَدَّ ظِلُّهُ الْعَالِي - نیز در مقاطع گوناگون، بارها تأکید کرده‌اند که انقلاب و حرکت انقلابی باید باقی بماند و این موضوع، حکم تصویرسازی از آینده را دارد.

تصویرسازی از آینده به قدری مهم است که آینده‌پژوهان آن را سنگ‌بنای کار خویش به‌شمار آورده و سازمان، ملت و تمدن فاقد تصویر از آینده را محکوم به شکست دانسته‌اند

(Dator, 2002, p. 10). تصویری که نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران از نسل‌های آینده دارد، «دستیابی به مرتبه‌ای از آمادگی برای تحقق حیات طیبه در همه ابعاد است» (دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۰، ص. ۳۸۰) و از آنجا که لازمه دستیابی به این حیات طیبه، دوری از سلطه‌پذیری و سلطه‌گری است، باید برای دانش‌آموزان تبیین شود که داشتن روحیه انقلابی و اتخاذ رویکرد مقاومت در برابر نظام استکبار، مسئله‌ای ضروری است که در آموزه‌های دین مبین اسلام بر آن تأکید شده و دستیابی به این مهم بر عهده نهاد آموزش و پرورش است.

هر جامعه‌ای آموزش و پرورش خود را نهادینه می‌کند و سازمان می‌دهد تا از طریق آن، نسل‌های جدید را پرورد و بقا و دوام اجتماعی و فرهنگی خود را تضمین کند (تنهایی، گودرزی و وجدانی، ۱۴۰۲، ص. ۶۶). بی‌گمان، میزان کارآمدی نظام تعلیم و تربیت در تعالی و ترقی تمامیت کشور با به‌روزرودن این نظام و سازگاری آن با علوم و فناوری زمان، وضعیت فرهنگی و اجتماعی دوران، و شتاب تحولات در عرصه‌های گوناگون بومی و جهانی ارتباط مستقیم دارد (فرهادی و گرامی طیبی، ۱۴۰۰).

در این حوزه، برنامه‌های درسی، یکی از مهم‌ترین عناصر و آینه تمام‌نمای موفقیت یا شکست، و حتی در بیشتر موارد، جهت‌دهنده نظام آموزشی محسوب می‌شود و محلی مناسب برای عرضه کردن دانش، تغییر دادن نگرش و آموزش‌دهی مهارت‌ها به افراد است. محصول برنامه درسی، کتاب درسی است که به‌عنوان وسیله انتقال محتوا به لحاظ آموزشی و انتقال مفاهیم پایه، کارکردی مهم و بنیادین در آموزش دارد (صالحی عمران، ایزدی و رضایی، ۱۳۸۸، ص. ۱۴۱). از طریق محتوای کتاب‌های درسی می‌توان مؤلفه‌ها و نمادهای هویت‌ها، و عناصر اسلامی و انقلابی را به دانش‌آموزان شناساند و با بهره‌گیری از شیوه‌های نوین و فعال برای تدریس، آن‌ها را به هویت ملی و دینی‌شان علاقه‌مند کرد (شعاری‌نژاد، ۱۴۰۰، ص. ۳۰۰). در واقع، کتاب‌های درسی، تجلیگاه چهره فرهنگی، دینی، سیاسی و اجتماعی کشورها هستند و بدین سبب باید به‌گونه‌ای تدوین شوند که دانش‌آموزان را در مسیر آن سیاست‌ها قرار دهند؛ بنابراین، تحلیل و بررسی محتوای درسی به‌منظور برنامه‌ریزی، تدوین، تغییر و روزآمد کردن نظام آموزشی، اهمیتی مضاعف می‌یابد (نیکلس و نیکلس، ۱۳۸۱، ص. ۶۲).

از سوی دیگر، مهم‌ترین و به‌روزترین مؤلفه‌های تربیت انقلابی را می‌توان در اندیشه رهبر حکیم انقلاب اسلامی جست‌وجو کرد که در متن بیانیه گام دوم انقلاب، به‌عنوان سند چشم‌انداز دقیق و مبتنی بر آرمان‌های اسلامی آمده است. بررسی موشکافانه و دقیق این بیانیه، الگوهایی مفهومی، کاربردی و بومی را به‌منظور به‌کارگیری در سیاست‌گذاری و هدف‌گذاری‌های مربوط به تربیت انقلابی ایجاد می‌کند و ملاک تحلیل کتاب‌های درسی قرار می‌گیرد.

تاکنون، پژوهش‌های گوناگون و متعددی درحوزه تربیت انقلابی و مؤلفه‌های انقلابی‌گری صورت گرفته است که ازجمله آن‌ها موارد ذیل را می‌توان برشمرد: فقیهی (۱۴۰۰) در مقاله خود بر راهکارهای تربیتی برای پرورش‌دهی جامعه انقلابی و نقش این راهکارها در بسترسازی تمدن نوین اسلامی تأکید کرده است. علی‌پور (۱۴۰۰) در مقاله‌ای به ۲۵ مضمون سازمان‌دهنده معنویت و اخلاق، مبانی و ارزش‌های انقلاب، مؤلفه‌های فرهنگی انقلاب، آگاهی‌بخشی سیاسی، دستاوردهای انقلاب، اعتماد به درون، بصیرت، آرمان‌خواهی، دانش، پژوهش و فناوری، توجه به ظرفیت امیدبخش کشور، پیشرفت، اتحاد ملت، نظارت سازنده، مسئولیت‌پذیری و سبک زندگی اسلامی، و سه مضمون فراگیر محورهای اساسی انقلاب، عوامل و مقتضیات تربیت انقلابی و موانع تربیت انقلابی دست یافته است. ابراهیمی هرستانی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای مبانی انقلابی مکتب شهید سلیمانی را بدین شرح استخراج کرده است: سلطه‌پذیرنبودن، اعتقادداشتن به علم و حکمت الهی درخصوص ضرورت استقلال، عزتمندی، ایمان و استقامت بر آن و عمل کردن به مقتضای آن ایمان در مبارزه با سلطه‌گران، لزوم دستیابی به پیشرفت، عدالت و ضرورت مشارکت در پیشرفت، الزام‌های پیشرفت و قوی‌شدن، و ازمیان‌برداشتن موانع پیشرفت کشور؛ همچنین دریافته است به این موضوع، چنان‌که باید و شاید، توجه نمی‌شود و این کم‌توجهی، نقص در کتاب درسی به‌شمار می‌آید. رکابیان و علی‌پور گرجی (۱۳۹۸) در مقاله‌ای نتیجه گرفته‌اند پایبندی به مبانی و ارزش‌های اساسی انقلاب اسلامی، هدف‌گیری مستمر آرمان‌ها و همت بلند داشتن برای دستیابی به آن‌ها، پایبندی به استقلال همه‌جانبه کشور، حساسیت در برابر دشمن و تبعیت‌نکردن از او، و تقوای دینی و سیاسی، پنج مؤلفه اساسی انقلابی‌ماندن هستند و بنابراین، مهم‌ترین تهدید، چالش و آسیب انقلاب اسلامی در دوران

بعد از پیروزی انقلاب عبارت است از انقلاب‌زدایی انقلابیون در شاخصه‌های یادشده. محمودی (۱۳۹۷) در مقاله‌ای در پی بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های هویت انقلابی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و متوسطه اول نشان داده بیشترین توجه به مؤلفه‌های ایثار و شهادت، اعتقاد به امام خمینی (ره)، نفی سلطه و استکبارستیزی، آگاهی از وقایع و تاریخ انقلاب صورت گرفته و به دیگر مؤلفه‌ها توجه کافی نشده است. پاک‌مهر، امین خندقی، سعیدی رضوانی و قنذیلی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای نشان داده‌اند از میان مفاهیم شناسایی شده در پژوهش آنان، بیشترین مفاهیم، مربوط به مقوله‌های معنویت اسلامی و استقلال، و کمترین مفاهیم، مربوط به مقوله آزادی و عدالت اجتماعی بوده است. پروانه، ابراهیم‌زاده و نظری (۱۳۹۵) در مقاله‌ای نتیجه گرفته‌اند کتاب‌های درسی تاریخ در دوره متوسطه در دوران بعد از انقلاب، نقشی مهم در انتقال دادن مفاهیم و مؤلفه‌های هویت انقلابی به دانش‌آموزان داشته‌اند. استیری (۱۳۹۵) در پایان‌نامه خود به مؤلفه‌هایی بدین شرح دست یافته‌اند: راهبردهای انقلابیگری (گفتمان‌سازی، فرهنگ، اصلاح سبک زندگی، جهاد و بصیرت)، عناصر اصلی انقلاب و ضرورت تربیت نیروی انقلابی (حفظ استقلال و آزادی، عدالت اجتماعی، پیشگیری از شکست، رویارویی با فتنه و ایجاد تمدن نوین اسلامی). حسین‌پور (۱۳۹۲) در مقاله‌ای نشان داده است سه عنصر مردمی‌بودن، اسلام‌خواهی، و نفی سلطه سیاسی و فرهنگی، مؤلفه‌های اساسی انقلاب اسلامی هستند که باید به ظرفیت‌های آنها برای ایجاد تحول در نظام آموزش و پرورش توجه کرد.

در مجموع، بررسی پژوهش‌های انجام‌شده نشان می‌دهد تاکنون، تحقیقی جامع در حوزه تدوین اهداف و برنامه‌های درسی عربی متوسطه دوم، در عرصه تربیت انقلابی با تأکید بر بیانیه گام دوم انجام نشده است؛ بنابراین، از آنجا که ترسیم دقیق نظام تربیت انقلابی بر مبنای بیانیه گام دوم و کاربری آن بر اساس فرمان امام جامعه، حرکت جوانان انقلابی را در گام دوم به صورتی منطقی‌تر، معقولانه‌تر و دقیق‌تر درمی‌آورد و از هدر رفتن انرژی‌ها به دلیل نداشتن تربیت انقلابی یا فهم نادرست از آن جلوگیری می‌کند، در این مقاله کوشیده‌ایم ابتدا مؤلفه‌های تربیت انقلابی را با تأکید بر بیانیه گام دوم استخراج و سامان‌دهی و سپس این موارد را در کتب درسی عربی تحلیل کنیم تا آموزش و پرورش بتواند بر این

اساس، اهداف آموزشی و محتوای درسی را برای دانش‌آموزان تدوین کند؛ لذا در این پژوهش، درصدد پاسخ‌گویی به دو سؤال بنیادین بدین شرح هستیم:

الف) مؤلفه‌های تربیت انقلابی، مبتنی بر بیانات مقام معظم رهبری با تأکید بر بیانیه گام دوم، کدام‌اند؟

ب) در کتاب‌های عربی متوسطه دوم رشته علوم انسانی، چقدر به مؤلفه‌های تربیت انقلابی با تأکید بر بیانیه گام دوم توجه شده است؟

روش پژوهش

مقاله پیش‌روی از نظر هدف، از نوع کاربردی و به لحاظ روش از نوع توصیفی (تحلیل محتوا) است. برای پاسخ‌گویی به پرسش اول، از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده کرده‌ایم که به فراسویی از کلمات یا محتوای عینی متون می‌رود و تم‌ها یا الگوهای آشکار یا پنهان را به صورت محتوای آشکار می‌آزماید (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰، ص. ۲۱). برای پاسخ‌گویی به پرسش دوم، از روش تحلیل محتوای کمی استفاده کرده‌ایم که در آن، حقایق از متن به شکل تعداد دفعات تبیین و سپس به عنوان درصد یا تعداد واقعی از گروه‌های مهم عرضه می‌شود. جامعه پژوهش در بخش تحلیل محتوای کیفی، متن بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی و متن بیانات امام خامنه‌ای راجع به تربیت انقلابی بوده است و در این حوزه، با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و از نوع موارد مناسب، تمام مستندات مرتبط و قابل دسترس در محدوده سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۱ بررسی شدند. در بخش تحلیل محتوای کتاب‌های درسی، جامعه پژوهش، مشتمل بر کتاب‌های عربی رشته علوم انسانی پایه‌های دهم، یازدهم و دوازدهم بوده و در این حوزه، با توجه به ماهیت موضوع، به دلیل محدودیت جامعه آماری و به منظور دستیابی به داده‌های قابل اعتماد از روش تمام‌شماری استفاده شده است.

ابزار اصلی پژوهش در بخش کیفی، فیش‌ها، برگه‌ها و جدول‌های محقق‌ساخته جهت ثبت مؤلفه‌ها و مقوله‌های تربیت انقلابی بوده است؛ بدین صورت که پس از بررسی متون مرتبط، مطالب خام استخراج شد؛ سپس مطالب غیرمرتبط حذف و مطالب مرتبط، به مقوله‌های فرعی تقسیم شدند. در این مرحله، ۷۲ مقوله به دست آمد و در پی حذف مقوله‌های تکراری، ۵۶ مؤلفه شناسایی شدند که طبقه‌بندی و تحلیل روی آن‌ها صورت گرفت. برای انجام دادن طبقه‌بندی، تمام مطالب مطالعه شدند و یک نظام طبقه‌بندی براساس

مقوله‌ها شکل گرفت. در مرحله بعد، این نظام طبقه‌بندی در اختیار چند متخصص در حوزه تربیت انقلابی و تعلیم و تربیت قرار گرفت و نظرات آن‌ها لحاظ و طبقه‌بندی مقوله‌های اصلی انجام شد؛ سپس محتوای مباحث در قالب مقوله‌های فرعی جای گرفت. در مرحله بعد، موارد تکراری حذف شدند و یکپارچه‌سازی انجام شد. در نهایت، مقوله‌های اصلی در هفت بخش اساسی استخراج شدند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها در قسمت تحلیل محتوای کمی، سیاهه واریسی محقق‌ساخته مشتمل بر مؤلفه‌های تربیت انقلابی مبتنی بر گام دوم انقلاب بود. برای تعیین اعتبار مؤلفه‌های استخراج‌شده از روش CVR استفاده شد. پرسشنامه در اختیار ده نفر از متخصصان قرار گرفت و از آنان خواسته شد نظر خود را بر اساس سه گویه «ضروری است»، «مفید است؛ ولی ضرورتی ندارد» و «ضرورتی ندارد» اعلام کنند. ضریب محتوای CVR ۰/۸۸ بوده که نشان‌دهنده اعتبار زیاد و قابل قبول است. برای تعیین پایایی چکلیست، از ضریب پایایی اسکات استفاده و بدین منظور، بیست درصد از محتوای کتاب به صورت تصادفی انتخاب و از سوی دو نفر تحلیل شد. در نهایت، ضریب توافق ۰/۸۹، به دست آمد که پایایی زیاد ابزارهای تحقیق را نشان می‌دهد. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها در بخش کیفی، از روش تحلیل محتوای قراردادی و کدگذاری به روش استقرایی و در بخش تحلیل کتاب از آمار توصیفی (جدول توزیع فراوانی، درصد) استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

به منظور پاسخ‌گویی به سؤال اول پژوهش در خصوص شناسایی و کشف مضامین مؤلفه‌های تربیت انقلابی مبتنی بر گام دوم انقلاب، از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شد؛ بدین صورت که متن بیانیه گام دوم و متن سخنرانی‌ها بررسی و از آن، هفت مقوله اصلی و ۵۶ مقوله فرعی بدین شرح شناسایی و استخراج شد: سیزده مفهوم در بخش مبانی و اصول، یازده مفهوم در بخش نقاط قوت انقلاب، سه مفهوم در بخش فرصت‌های پیش‌روی انقلاب، پنج مفهوم در بخش تهدیدات، سیزده مفهوم در بخش راهبردها، هفت مفهوم در بخش سیاست‌ها و چهار مفهوم در بخش اهداف انقلاب اسلامی که در جدول ۱ نشان داده شده‌اند.

تحلیل محتوای کتاب‌های عربی ... / فاطمه علی‌پور و اعظم محمودی ۴۳

برای پاسخ‌گویی به سؤال دوم درخصوص میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت انقلابی در محتوای کتاب‌های عربی متوسطه دوم، فراوانی مؤلفه‌های مذکور در هفت بخش محاسبه شد که در جدول ۱ به ترتیب نشان داده شده‌اند.

نتایج جدول ۱ نشان می‌دهد در کل متن کتاب‌های عربی متوسطه دوم، در ۱۳۰ مورد به مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش مبانی و اصول اشاره شده است. از این تعداد، ۵۱ مورد (۳۹/۲۳ درصد) به پایه دهم، سی مورد (۲۳/۰۷ درصد) به پایه یازدهم و ۴۹ مورد (۳۷/۶۹ درصد) به پایه دوازدهم اختصاص دارد. در میان کتاب‌های عربی مورد بررسی، در کتاب پایه دهم، بیشترین توجه به مفاهیم تربیت انقلابی در بخش مبانی و اصول معطوف شده است؛ درحالی که در کتاب پایه یازدهم، کمترین توجه به این مفاهیم دیده می‌شود. مؤلفه‌های معنویت و اخلاق با ۶۱ مورد (۴۶/۹۲ درصد) و علم و پژوهش با چهل مورد (۳۰/۷۷ درصد)، بیشترین میزان توجه و مؤلفه‌های مردم‌سالاری دینی با یک مورد (۰/۷۷ درصد)، آرمان‌خواهی با دو مورد (۱/۵۴ درصد) و عدالت‌طلبی و مبارزه با فساد با سه مورد (۲/۳۰ درصد)، کمترین میزان توجه را در بخش مبانی و اصول تربیت انقلابی به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۱. فراوانی و درصد توزیع مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش مبانی و اصول در کتاب عربی به تفکیک پایه‌ها

ردیف	مؤلفه‌ها	دهم	یازدهم	دوازدهم	جمع
۱	استکبارستیزی	۳	۰	۱	۴
		۵۸۸	۰	۲۰۴	۳۰۰۷
		درصد			
۲	آرمان‌خواهی	۲	۰	۰	۲
		۳۰۹۲	۰	۰	۱۰۵۴
		درصد			
۳	مردم‌سالاری دینی	۱	۰	۰	۱
		۱۰۹۶	۰	۰	۰۰۷۷
		درصد			
۴	امید به آینده	۱	۵	۲	۸
		۱۰۹۶	۱۶۰۶۶	۴۰۰۸	۶۰۱۵
		درصد			
۵	استقلال ملی	۰	۰	۰	۰
		۰	۰	۰	۰
		درصد			
۶	آزادی	۰	۰	۰	۰
		۰	۰	۰	۰
		درصد			

۴۴ فصلنامه علمی علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، دوره یازدهم، شماره بیست و یک، تابستان ۱۴۰۲

ردیف	مؤلفه‌ها	دهم	یازدهم	دوازدهم	جمع
۷	مذاکره نکردن با آمریکا	۰	۰	۰	۰
		فراوانی			
		درصد			
۸	علم و پژوهش	۱۸	۷	۱۵	۴۰
		فراوانی			
		درصد			
۹	معنویت و اخلاق	۲۲	۱۲	۲۷	۶۱
		فراوانی			
		درصد			
۱۰	اقتصاد	۱	۳	۲	۶
		فراوانی			
		درصد			
۱۱	عزت ملی	۰	۰	۰	۰
		فراوانی			
		درصد			
۱۲	عدالت‌طلبی و مبارزه با فساد	۰	۲	۱	۳
		فراوانی			
		درصد			
۱۳	حمایت از مظلومان و مستضعفان	۳	۱	۱	۵
		فراوانی			
		درصد			
	جمع	۵۱	۳۰	۴۹	۱۳۰
		فراوانی			
		درصد			
		۳۹.۲۳	۲۳.۰۷	۳۷.۶۹	۱۰۰

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد در کل متن کتاب‌های عربی متوسطه دوم، در سی مورد به مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش نقاط قوت انقلاب اشاره شده است. از این تعداد، سیزده مورد (۴۳/۳۳ درصد) به پایه دهم، چهارده مورد (۶۶/۶۶ درصد) به پایه یازدهم و سه مورد (ده درصد) به پایه دوازدهم اختصاص دارد. از میان کتاب‌های عربی بررسی شده، در کتاب پایه یازدهم، بیشترین توجه به مفاهیم تربیت انقلابی در بخش نقاط قوت انقلاب معطوف شده؛ در حالی که در کتاب پایه دوازدهم، کمترین توجه به این مفاهیم صورت گرفته است. مؤلفه‌های ظرفیت‌های طبیعی، انسانی و تجاری با هشت مورد (۶۶/۲۶ درصد) و ایمان و انگیزه با هفت مورد (۳۳/۲۳ درصد)، بیشترین میزان توجه و مؤلفه‌های رهبری امام خمینی (ره) با یک مورد (۳۳/۳ درصد)، اراده ملی، توفیقات تجاری و بازرگانی و صنعتی و علمی، و روحیه برادری و ایثار، هرکدام با دو مورد (۶۶/۶ درصد)، کمترین میزان توجه را در بخش نقاط قوت انقلاب و تربیت انقلابی به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۲. فراوانی و درصد توزیع مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش نقاط قوت انقلاب در کتاب عربی به تفکیک پایه‌ها

ردیف	مؤلفه‌ها	دهم	یازدهم	دوازدهم	جمع
۱	انقلاب زنده و فعال	۰	۰	۰	۰
		فراوانی			
		درصد			
۲	اتحاد ملت	۳	۰	۰	۳
		فراوانی			
		درصد	۲۳.۰۷	۰	۱۰
۳	رهبری امام خمینی (ره)	۱	۰	۰	۱
		فراوانی			
		درصد	۷.۶۹	۰	۳۳.۳۳
۴	ایمان و انگیزه	۴	۳	۰	۷
		فراوانی			
		درصد	۳۰.۷۷	۲۱.۴۲	۲۳.۳۳
۵	اراده ملی	۰	۲	۰	۲
		فراوانی			
		درصد	۰	۱۴.۲۸	۶.۶۶
۶	کشور دارای ثبات و امنیت	۰	۰	۰	۰
		فراوانی			
		درصد	۰	۰	۰
۷	وجودداشتن زیرساخت علمی و عمرانی	۲	۲	۱	۵
		فراوانی			
		درصد	۱۵.۳۸	۱۴.۲۸	۱۶.۶۶
۸	نیروی کار جوان آموزش دیده	۰	۰	۰	۰
		فراوانی			
		درصد	۰	۰	۰
۹	توفیقات تجاری، بازرگانی، صنعتی و علمی	۰	۲	۰	۲
		فراوانی			
		درصد	۰	۱۴.۲۸	۶.۶۶
۱۰	روحیه برادری و ایثار	۰	۱	۱	۲
		فراوانی			
		درصد	۰	۷.۱۴	۶.۶۶
۱۱	ظرفیت‌های طبیعی، انسانی و تجاری	۳	۴	۱	۸
		فراوانی			
		درصد	۲۳.۰۷	۲۸.۵۷	۲۶.۶۶
		فراوانی	۱۳	۱۴	۳۰
		درصد	۴۳.۳۳	۴۶.۶۶	۱۰۰
	جمع				

نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد در کل متن کتاب‌های عربی متوسطاً دوم به مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش فرصت‌های پیش‌روی انقلاب هیچ اشاره‌ای نشده است.

جدول ۳. فراوانی و درصد توزیع مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش فرصت‌های پیش‌روی انقلاب در کتاب عربی به تفکیک پایه‌ها

ردیف	مؤلفه‌ها	دهم	یازدهم	دوازدهم	جمع
۱	افول دشمن	۰	۰	۰	۰
		فراوانی			
		درصد			
۲	برکت تحریم	۰	۰	۰	۰
		فراوانی			
		درصد			
۳	تهی‌دستی در بنیان‌های اخلاقی و اعتقادی غرب	۰	۰	۰	۰
		فراوانی			
		درصد			
	جمع	۰	۰	۰	۰
		فراوانی			
		درصد			

نتایج جدول ۴ نشان می‌دهد در کل متن کتاب‌های عربی متوسطه دوم، در یک مورد به مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش تهدیدات اشاره شده است. از میان کتاب‌های عربی بررسی‌شده، در پایه دوازدهم، در یک مورد به مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش تهدیدات اشاره شده است و در پایه‌های دهم و یازدهم، هیچ اشاره‌ای دیده نمی‌شود.

جدول ۴. فراوانی و درصد توزیع مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش تهدیدات در کتاب عربی به تفکیک پایه‌ها

ردیف	مؤلفه‌ها	دهم	یازدهم	دوازدهم	جمع
۱	تحریف و دروغ‌پردازی دشمنان	۰	۰	۰	۰
		فراوانی			
		درصد			
۲	مأیوس کردن مردم و مسئولان	۰	۰	۰	۰
		فراوانی			
		درصد			
۳	جنگ رسانه‌ای و فرهنگی دشمن	۰	۰	۰	۰
		فراوانی			
		درصد			
۴	چالش تحریم	۰	۰	۰	۰
		فراوانی			
		درصد			
۵	سبک زندگی غربی	۰	۰	۱	۱
		فراوانی			
		درصد			۱۰۰
	جمع	۰	۰	۱	۱
		فراوانی			
		درصد			۱۰۰

نتایج جدول ۵ نشان می‌دهد در کل متن کتاب‌های عربی متوسطاً دوم، در ۷۹ مورد به مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش راهبردها اشاره شده است. از این تعداد، هجده مورد (۲۲/۷۸ درصد) به پایه دهم، چهل مورد (۵۰/۶۳ درصد) به پایه یازدهم و ۲۱ مورد (۲۶/۵۸ درصد) به پایه دوازدهم اختصاص دارد. از میان کتاب‌های عربی بررسی شده، در کتاب پایه یازدهم، بیشترین توجه به مفاهیم تربیت انقلابی در بخش راهبردها معطوف شده؛ درحالی که در کتاب پایه دهم، کمترین توجه به این مفاهیم صورت گرفته است. مؤلفه سبک زندگی اسلامی با ۵۶ مورد (۷۰/۸۸ درصد) بیشترین میزان توجه و مؤلفه‌های طهارت اقتصادی با یک مورد (۱/۲۶ درصد) و جوان‌گرایی با دو مورد (۲/۵۳ درصد) کمترین میزان توجه را در بخش راهبردهای تربیت انقلابی به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۵. فراوانی و درصد توزیع مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش راهبردها در کتاب عربی به تفکیک پایه‌ها

ردیف	مؤلفه‌ها	دهم	یازدهم	دوازدهم	جمع
۱	مدیریت جهادی	۰	۰	۰	۰
		درصد			
۲	بصیرت انقلابی	۲	۲	۰	۴
		درصد	۱۱.۱۱	۵	۵.۰۶
۳	جوان‌گرایی	۰	۲	۰	۲
		درصد	۰	۵	۲.۵۳
۴	وفاق ملی	۰	۰	۰	۰
		درصد	۰	۰	۰
۵	توجه به ظرفیت‌های امیدبخش کشور	۲	۲	۲	۶
		درصد	۱۱.۱۱	۵	۷.۵۹
۶	جهاد علمی، معنوی، اخلاقی و اقتصادی	۰	۰	۰	۰
		درصد	۰	۰	۰
۷	اتکا به درون کشور	۰	۰	۰	۰
		درصد	۰	۰	۰
۸	مبارزه با مفسد اقتصادی، اخلاقی و سیاسی	۰	۲	۲	۴
		درصد	۰	۵	۵.۰۶

ردیف	مؤلفه‌ها	دهم	یازدهم	دوازدهم	جمع
۹	طهارت اقتصادی	۰	۱	۰	۱
		درصد	۲۰	۰	۱۰۰
۱۰	عدالت محوری	۰	۰	۰	۰
		درصد	۰	۰	۰
۱۱	آگاهی بخشی سیاسی	۰	۰	۰	۰
		درصد	۰	۰	۰
۱۲	مسئولیت پذیری	۲	۲	۲	۶
		درصد	۱۱.۱۱	۵	۷.۵۹
۱۳	سبک زندگی اسلامی	۱۲	۲۹	۱۵	۵۶
		درصد	۶۶.۶۶	۷۲.۵	۷۰.۸۸
	جمع	۱۸	۴۰	۲۱	۷۹
	درصد	۲۲.۷۸	۵۰.۶۳	۲۶.۵۸	۱۰۰

نتایج جدول ۶ نشان می‌دهد در کل متن کتاب‌های عربی متوسطه دوم، در پنج مورد به مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش سیاست‌ها اشاره شده است. از این تعداد، دو مورد (چهل درصد) به پایه یازدهم و سه مورد (شصت درصد) به پایه دوازدهم اختصاص دارد. از میان کتاب‌های عربی بررسی شده، در کتاب پایه دوازدهم، بیشترین توجه به مفاهیم تربیت انقلابی در بخش سیاست‌ها معطوف شده؛ در حالی که در کتاب پایه دهم به مؤلفه‌های بخش سیاست‌های تربیت انقلابی هیچ توجهی نشده است. مؤلفه‌های کسب ثروت حلال با سه مورد (شصت درصد) و اصول‌مداری با دو مورد (چهل درصد) بیشترین میزان توجه را در بخش سیاست‌های تربیت انقلابی به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۶. فراوانی و درصد توزیع مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش سیاست‌ها در کتاب عربی به تفکیک پایه‌ها

ردیف	مؤلفه‌ها	دهم	یازدهم	دوازدهم	جمع
۱	نقدپذیری	۰	۰	۰	۰
		درصد	۰	۰	۰
۲	فاصله‌نگرفتن از ارزش‌ها و دفاع از انقلاب	۰	۰	۰	۰
		درصد	۰	۰	۰

تحلیل محتوای کتاب‌های عربی ... / فاطمه علی‌پور و اعظم محمودی ۴۹

ردیف	مؤلفه‌ها	دهم	یازدهم	دوازدهم	جمع
۳	اصول‌مداری	۰	۱	۱	۲
		درصد	۰	۵۰	۴۰
۴	حراست از انقلاب	۰	۰	۰	۰
		درصد	۰	۰	۰
۵	شناخت درست گذشته و درس‌گرفتن از تجربه‌ها	۰	۰	۰	۰
		درصد	۰	۰	۰
۶	بی‌اعتمادی به دشمن	۰	۰	۰	۰
		درصد	۰	۰	۰
۷	کسب ثروت حلال	۰	۱	۲	۳
		درصد	۰	۵۰	۶۰
	جمع	۰	۲	۳	۵
		درصد	۰	۴۰	۱۰۰

نتایج جدول ۷ نشان می‌دهد در کل متن کتاب‌های عربی متوسطه دوم، به مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش اهداف انقلاب هیچ اشاره‌ای نشده است.

جدول ۷. فراوانی و درصد توزیع مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش اهداف انقلاب اسلامی در کتاب عربی به تفکیک پایه‌ها

ردیف	مؤلفه‌ها	دهم	یازدهم	دوازدهم	جمع
۱	ایجاد تمدن نوین اسلامی	۰	۰	۰	۰
		درصد	۰	۰	۰
۲	آمادگی برای ولایت عظمی (عج)	۰	۰	۰	۰
		درصد	۰	۰	۰
۳	خودسازی و جامعه‌پردازی	۰	۰	۰	۰
		درصد	۰	۰	۰
۴	پیشرفت مادی و معنوی کشور	۰	۰	۰	۰
		درصد	۰	۰	۰
	جمع	۰	۰	۰	۰
		درصد	۰	۰	۰

جدول ۸. فراوانی و درصد توزیع مؤلفه‌های تربیت انقلابی در کتاب عربی به تفکیک پایه‌ها و بخش‌ها

۵۰ فصلنامه علمی علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، دوره یازدهم، شماره بیست و یک، تابستان ۱۴۰۲

بخش‌ها	دهم	یازدهم	دوازدهم	جمع
مبانی و اصول	۵۱	۳۰	۴۹	۱۳۰
	درصد	۳۴.۸۸	۶۳.۶۳	۵۳.۰۶
نقاط قوت انقلاب	۱۳	۱۴	۳	۳۰
	درصد	۱۶.۲۷	۳.۸۹	۱۲.۲۴
فرصت‌های پیش‌روی	۰	۰	۰	۰
انقلاب	۰	۰	۰	۰
تهدیدات	۰	۰	۱	۱
	درصد	۰	۱.۲۹	۰.۴۰
راهبردها	۱۸	۴۰	۲۱	۷۹
	درصد	۴۶.۵۱	۲۷.۲۷	۳۲.۲۴
سیاست‌ها	۰	۲	۳	۵
	درصد	۲.۳۲	۳.۸۹	۲.۰۴
اهداف انقلاب اسلامی	۰	۰	۰	۰
	درصد	۰	۰	۰
جمع	۸۲	۸۶	۷۷	۲۴۵
	درصد	۳۳.۴۷	۳۵.۱	۳۱.۴۲

براساس اطلاعات جدول ۸، در کل متن نوشتاری کتاب‌های عربی متوسطه دوم، در مجموع، در ۲۴۵ مورد به مؤلفه‌های تربیت انقلابی پرداخته شده است. از این تعداد، کتاب عربی پایه دهم با ۸۲ مورد تأکید (۵۱ مورد در بُعد مبانی و اصول، سیزده مورد در بُعد نقاط قوت انقلاب و هجده مورد در بُعد راهبردها) ۳۳/۴۷ درصد، پایه یازدهم با ۸۶ مورد تأکید (سی مورد در بُعد مبانی و اصول، چهارده مورد در بُعد نقاط قوت انقلاب، چهل مورد در بُعد راهبردها و دو مورد در بُعد سیاست‌ها) ۳۵/۱ درصد، پایه دوازدهم با ۷۷ مورد تأکید (۴۹ مورد در بُعد مبانی و اصول، سه مورد در بُعد نقاط قوت انقلاب، یک مورد تهدیدات، ۲۱ مورد در بُعد راهبردها و سه مورد در بُعد سیاست‌ها) ۳۱/۴۲ درصد از کل مطالب را به خود اختصاص داده‌اند. بیشترین میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت انقلابی، مربوط به کتاب عربی پایه یازدهم با ۸۶ مورد (۳۵/۱ درصد) است و کمترین میزان توجه، به کتاب عربی پایه دوازدهم با ۷۷ مورد (۳۱/۴۲ درصد) اختصاص دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر، مؤلفه‌های تربیت انقلابی را با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی شناسایی و کتاب‌های عربی متوسطه دوم رشته علوم انسانی را براساس آن تحلیل کردیم. در بخش اول، هفت مقوله اصلی، شامل مبانی و اصول، نقاط قوت انقلاب، فرصت‌های پیش‌روی انقلاب، تهدیدات، راهبردها، سیاست‌ها و اهداف انقلاب اسلامی به‌عنوان مؤلفه‌های تربیت انقلابی از دیدگاه مقام معظم رهبری و مبتنی بر بیانیه گام دوم استخراج شد. این یافته‌ها در مؤلفه‌های ضرورت استقلال، عزتمندی، ایمان و استقامت، تمدن‌سازی و سلطه‌پذیرنبودن با نتایج تحقیق ابراهیمی هرستانی (۱۳۹۹)، در مؤلفه‌های پایبندی به مبانی و ارزش‌های اساسی انقلاب، پایبندی به استقلال همه‌جانبه کشور و حساسیت در برابر دشمن با یافته‌های پژوهش رکابیان و علی‌پور گرجی (۱۳۹۸)، و در مؤلفه‌های جهاد، بصیرت، حفظ استقلال و آزادی، و ایجاد تمدن نوین اسلامی با یافته‌های پژوهش استیری (۱۳۹۵) همخوانی دارد.

نتایج تحلیل محتوای کتاب درسی نشان می‌دهد به‌طور کلی، ۲۴۵ مطلب درخصوص مؤلفه‌های تربیت انقلابی در مجموع محتوای کتاب‌های عربی سه پایه تحصیلی وجود دارد که ۳۳/۴۷ درصد (۸۲ مورد) در کتاب پایه دهم، ۳۵/۱ درصد (۸۶ مورد) در پایه یازدهم و ۳۱/۴۲ درصد (۷۷ مورد) در پایه دوازدهم را شامل می‌شود. این یافته‌ها با نتایج پژوهش محمودی (۱۳۹۷) مبنی بر بی‌توجهی به سازمان‌دهی عمودی محتوا همخوانی دارد. یکی از مواردی که باید در سازمان‌دهی محتوای درسی موردتوجه قرار گیرد، ارتباط عمودی بین محتوای کتاب‌های یک درس در دوره تحصیلی است و در این حوزه، با عنایت به اهمیت سازمان‌دهی محتوای برنامه درسی و نتایج پژوهش حاضر، لازم است ارتباط عمودی در سازمان‌دهی مؤلفه‌های تربیت انقلابی در کتاب‌های عربی، بیشتر از قبل موردتوجه قرار گیرد. نتایج پژوهش به تفکیک سؤال‌های فرعی نشان می‌دهد در سؤال اول پژوهش، مجموعاً در ۱۳۰ مورد به مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش مبانی و اصول اشاره شده که میزانی نسبتاً خوب است. از این تعداد، ۵۱ مورد (۳۹/۲۳ درصد) به پایه دهم، سی مورد (۲۳/۰۷ درصد) به پایه یازدهم و ۴۹ مورد (۳۷/۶۹ درصد) به پایه دوازدهم اختصاص دارد؛ همچنین از سیزده مؤلفه تربیت انقلابی در بُعد مبانی و اصول به مؤلفه‌های استکبارستیزی، آرمان‌خواهی، مردم-

سالاری دینی، امید به آینده، علم و پژوهش، معنویت و اخلاق، اقتصاد، عدالت طلبی، مبارزه با فساد، و حمایت از مظلومان و مستضعفان توجه شده و به چهار مؤلفه استقلال ملی، آزادی، مذاکره نکردن با آمریکا و عزت ملی در کتاب‌های عربی متوسطه دوم اشاره‌ای نشده است. این نتایج با یافته‌های پژوهش محمودی (۱۳۹۷) مبنی بر توجه به نفی سلطه و استکبارستیزی و با یافته‌های پژوهش پاک‌مهر، امین خندقی، سعیدی رضوانی و قندیلی (۱۳۹۵) مبنی بر توجه به معنویت و توجه نکردن به عدالت اجتماعی و آزادی به میزان کافی، همخوان است؛ همچنین نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد سازمان‌دهی عمودی محتوای کتاب‌ها مناسب نبوده است. مبانی و اصول از جمله موارد اساسی در تربیت هستند و اهداف و روش با توجه به این بخش استخراج می‌شوند؛ بنابراین، توجه به مبانی و اصول برای تربیت انقلابی، ضروری است و اگر اطلاعات در این بخش به صورتی صحیح و جامع عرضه شود، زمینه لازم برای اجرای دیگر بخش‌های تربیت انقلابی فراهم خواهد شد.

نتایج به دست آمده از پاسخ به سؤال دوم پژوهش نشان می‌دهد در مجموع، در سی مورد به مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش نقاط قوت انقلاب اشاره شده است. از این تعداد، سیزده مورد (۴۳/۳۳ درصد) به پایه دهم، چهارده مورد (۴۶/۶۶ درصد) به پایه یازدهم و سه مورد (ده درصد) به پایه دوازدهم اختصاص دارد؛ همچنین از یازده مؤلفه تربیت انقلابی در بُعد نقاط قوت انقلاب به مؤلفه‌های اتحاد ملت، رهبری امام خمینی (ره)، ایمان و انگیزه، اراده ملی، وجود داشتن زیرساخت علمی و عمرانی، توفیقات تجاری و بازرگانی و صنعتی و علمی، روحیه برادری و ایثار، و ظرفیت‌های طبیعی و انسانی و تجاری توجه شده و به سه مؤلفه انقلاب زنده و فعال، کشور باثبات، امنیت و نیروی کار جوان آموزش دیده در کتاب‌های عربی متوسطه دوم اشاره‌ای نشده است. در این بخش نیز به سازمان‌دهی عمودی محتوا توجه نشده و این نتایج با یافته‌های پژوهش محمودی (۱۳۹۷) مبنی بر توجه به مؤلفه‌های ایثار، شهادت و رهبری امام خمینی (ره) همخوان است. توجه به این بخش، موجب ایجاد انگیزه و علاقه لازم به انقلاب اسلامی در جوانان و تقویت سرعت عمل و ابتکار در آنان می‌شود و بدین ترتیب، آن‌ها با نگاه و روحیه انقلابی و عمل جهادی، کارآزموده و پیرانگیزه از انقلاب حراست و آن را برای تحقق بخشیدن آرمان

بزرگش، یعنی ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید ولایت عظمی (عج) آماده می‌کنند.

نتایج حاصل‌شده از پاسخ به سؤال سوم، بیانگر آن است که در کل متن کتاب‌های عربی متوسطه دوم به مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش فرصت‌های پیش‌روی انقلاب هیچ اشاره‌ای نشده است. از آنجا که در اندیشه مقام معظم رهبری، تأکید بر ظرفیت‌های کشور، ضعف دشمن و لزوم استفاده از فرصت‌ها فراوان است، توجه به این بخش برای جوانان به‌منظور شناسایی و به‌کارگیری ظرفیت‌های بلااستفاده و گسترده کشور، و حرکت آتش‌به‌اختیار جوانان مؤمن و انقلابی ضرورت دارد.

نتایج پاسخ به سؤال چهارم نشان می‌دهد در مجموع، در یک مورد به مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش تهدیدات اشاره شده است. در میان کتاب‌های عربی موردبررسی، در پایه دوازدهم، در یک مورد به مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش تهدیدات اشاره شده است و در پایه‌های دهم و یازدهم، هیچ اشاره‌ای دیده نمی‌شود؛ همچنین از پنج مؤلفه تربیت انقلابی در بُعد تهدیدات، تنها به مؤلفه سبک زندگی غربی توجه شده و به چهار مؤلفه تحریف و دروغ‌پردازی دشمنان، مایوس کردن مردم و مسئولان، جنگ رسانه‌ای و فرهنگی دشمن، و چالش تحریم در کتاب‌های عربی متوسطه دوم اشاره‌ای نشده است. با توجه به اینکه عوامل این بخش، باعث از بین رفتن روحیه انقلابی و فاصله گرفتن از ولایت الهی می‌شود، توجه به آن در محتوای آموزشی برای شناخت تهدیدات و مقابله با آنها مهم و ضروری است.

نتایج پاسخ به سؤال پنجم، بیانگر آن است که در کل متن کتاب‌های عربی متوسطه دوم، در ۷۹ مورد به مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش راهبردها اشاره شده است. از این تعداد، هجده مورد (۲۲/۷۸ درصد) به پایه دهم، چهل مورد (۵۰/۶۳ درصد) به پایه یازدهم و ۲۱ مورد (۲۶/۵۸ درصد) به پایه دوازدهم اختصاص دارد؛ همچنین از سیزده مؤلفه تربیت انقلابی در بُعد راهبردها به مؤلفه‌های بصیرت انقلابی، جوان‌گرایی، توجه به ظرفیت‌های امیدبخش کشور، مبارزه با مفسد اقتصادی و اخلاقی و سیاسی، طهارت اقتصادی، مسئولیت‌پذیری و سبک زندگی اسلامی توجه شده و به شش مؤلفه مدیریت جهادی، وفاق ملی، جهاد علمی و معنوی و اخلاقی و اقتصادی، اتکا به درون کشور، عدالت‌محوری و

آگاهی‌بخشی سیاسی در کتاب‌های عربی متوسطه دوم اشاره‌ای نشده است؛ همچنین در بخش راهبردها توجه متوازن به مؤلفه‌ها و سازمان‌دهی عمودی محتوا رعایت نشده است. نتایج این بخش با یافته‌های پژوهش محمودی (۱۳۹۷) مبنی بر توجه نکردن به مؤلفه آگاهی‌بخشی سیاسی همخوانی دارد.

نتایج پاسخ به سؤال ششم نشان می‌دهد در مجموع، در پنج مورد به مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش سیاست‌ها اشاره شده است. از این تعداد، دو مورد (چهل درصد) به پایه یازدهم و سه مورد (شصت درصد) به پایه دوازدهم اختصاص دارد؛ همچنین از هفت مؤلفه تربیت انقلابی در بُعد سیاست‌ها به مؤلفه‌های اصول‌مداری و کسب ثروت حلال توجه شده و به پنج مؤلفه نقدپذیری، فاصله‌نگرفتن از ارزش‌ها و دفاع از انقلاب، حراست از انقلاب، شناخت درست گذشته، درس‌گرفتن از تجربه‌ها و بی‌اعتمادی به دشمن در کتاب‌های عربی متوسطه دوم اشاره‌ای نشده است.

نتایج پاسخ به سؤال هفتم پژوهش بیانگر آن است که در کل متن کتاب‌های عربی متوسطه دوم، به مؤلفه‌های تربیت انقلابی در بخش اهداف انقلاب هیچ اشاره‌ای نشده است. از آنجا که هرکدام از مؤلفه‌های بخش اهداف (ایجاد تمدن نوین اسلامی، آمادگی برای ولایت عظمی - عجل الله تعالی فرجه الشریف، خودسازی و جامعه‌پردازی، و پیشرفت مادی و معنوی کشور) از جمله مفاهیم مهم بیانیه گام دوم انقلاب و هدف نهایی از تربیت نسل انقلابی است، توجه به این بخش ضرورت فراوان دارد؛ چون بدون داشتن هدف، تمام برنامه‌های تربیتی، محکوم به شکست خواهند بود.

در مجموع، یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد به مؤلفه‌های تربیت انقلابی به‌ویژه در بخش‌های فرصت‌های پیش‌روی انقلاب و اهداف انقلاب اسلامی که از ابعاد مهم و مورد تأکید مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم هستند، به‌میزانی قابل قبول توجه نشده است؛ همچنین برخی مفاهیم مانند مؤلفه استقلال ملی، آزادی، مذاکره‌نکردن با آمریکا و عزت ملی، انقلاب زنده و فعال، کشور دارای ثبات و امنیت، نیروی کار جوان، تحریف و دروغ‌پردازی دشمنان، مأیوس کردن مردم و مسئولان، جنگ رسانه‌ای و فرهنگی دشمن و چالش تحریم، مدیریت جهادی، وفاق ملی، جهاد علمی و معنوی و اخلاقی و اقتصادی، اتکا به درون کشور، عدالت‌محوری و آگاهی‌بخشی سیاسی، نقدپذیری، فاصله‌نگرفتن از

ارزش‌ها و دفاع از انقلاب، حراست از انقلاب، شناخت درست گذشته و درس گرفتن از تجربه‌ها و بی‌اعتمادی به دشمن، درعین اهمیت فراوانشان نادیده انگاشته شده‌اند که خود جای تأمل دارد؛ بنابراین، با توجه به اهمیت و ضرورت تربیت انقلابی نسل جوانی که بتواند این انقلاب را با تمام دستاوردهای آن حفظ کند و آسیب‌های فراروی آن را پشت سر گذارد و با سرعت بیشتری به سمت پیشرفت گام بردارد و نیز تأثیر محتوای برنامه درسی در تربیت انقلابی، امید است نتایج مطالعه پیش‌روی، راهگشای برنامه‌ریزان در تدوین محتوای کتب درسی باشد تا به مفاهیم مرتبط با تربیت انقلابی، هرچه بیشتر توجه کنند.

یافته‌های مقاله حاضر، حاکی از توزیع نامتوازن مؤلفه‌ها در پایه‌های مختلف است؛ به‌نحوی که توجه به مؤلفه‌ها در برخی پایه‌ها بسیار زیاد بوده و در پایه‌های بعدی رها شده است؛ بنابراین، لازم است به اصول سازمان‌دهی عمودی و متوازن محتوا در کتاب عربی دوره متوسطه دوم رشته علوم انسانی توجه شود و دست‌اندرکاران تألیف کتب درسی درخصوص پیوستگی محتوای درسی در دیگر پایه‌ها اقدامات لازم را انجام دهند و درحد توانشان به تکمیل مفاهیم استخراج‌شده همت گمارند. برگزاری کارگاه‌های آموزشی و آشناسازی والدین و فرهنگیان با مؤلفه‌های تربیت انقلابی و تبیین ضرورت آن در حفظ و اعتلای عزت و اقتدار کشور نیز در این حوزه، بسیار راهگشا خواهد بود.

در پایان، بررسی کتاب‌های درسی براساس مؤلفه‌های تربیت انقلابی از دیدگاه امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری - مَدَّ ظُلُّهُ الْعَالِی - در دیگر کتاب‌های درسی و دوره‌های تحصیلی و همچنین انجام‌دادن تحقیقی با موضوع طراحی الگوی جامع برنامه درسی تربیت انقلابی براساس نظرات امامین انقلاب اسلامی به پژوهشگران این حوزه پیشنهاد می‌شود. ازجمله محدودیت‌های پژوهش حاضر، این مسئله را می‌توان ذکر کرد که در این پژوهش، تحلیل محتوای کتاب عربی رشته علوم انسانی متوسطه دوم صورت گرفته است و در تعمیم‌دهی نتایج آن به دیگر کتاب‌ها محدودیت‌هایی وجود دارد.

منابع

ابراهیمی هرستانی، اصغر (۱۳۹۹). طراحی الگوی برنامه درسی تربیت انقلابی دانش‌آموزان جهت تربیت مدیران جهادی تمدن‌ساز. دومین همایش بین‌المللی گام دوم انقلاب، ۲، ۱-۳۱.

استیری، زهرا (۱۳۹۵). راهبردها و راهکارهای تربیت نیروی انقلابی از منظر مقام معظم رهبری - مدّ ظله العالی. (پایان نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه بین المللی امام رضا، خراسان رضوی، ایران. امام خمینی، روح الله (۱۳۸۹). صحیفه نور. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره). ایمان، محمدتقی؛ و نوشادی، محمودرضا (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کیفی. عیار پژوهش در علوم انسانی، ۳(۲)، ۱۵-۴۴.

پاک مهر، حمید؛ امین خندقی، مقصود؛ سعیدی رضوانی، محمود؛ و قندیلی، سید جواد (۱۳۹۵). بررسی و تحلیل محتوای کتب درسی دوره ابتدایی از حیث توجه به آموزه های انقلاب اسلامی ایران، مبتنی بر نظرات شهید مطهری در کتاب پیرامون انقلاب اسلامی. دوفصلنامه علمی-پژوهشی پاسداری فرهنگی انقلاب، ۶(۱۴)، ۱۹۶-۱۹۷.

پروانه، فرهاد؛ ابراهیمزاده، عیسی؛ و نظری، داریوش (۱۳۹۵). بررسی میزان توجه به مؤلفه های هویت انقلابی در کتاب های درسی تاریخ دوره تحصیلی متوسطه از سال ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۸. مطالعات انقلاب اسلامی، ۱۳(۴۴)، ۲۹-۴۲.

تنهایی، لیلا؛ گودرزی، اکرم؛ و وجدانی، فاطمه (۱۴۰۲). چالش ها و موانع کارکردهای فرهنگی-تربیتی مدارس براساس تجارب زیسته مدیران مدارس در چهار دهه بعد از انقلاب اسلامی ایران. فصلنامه علمی تربیتی از دیدگاه اسلام، ۱۱(۲۰)، ۶۵-۹۷.

جوادی ارجمند، محمدجعفر؛ و حق گو، جواد (۱۳۹۰). عدالت جهانی در اندیشه امام خمینی (ره) و نظریه انتقادی روابط بین الملل. فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، ۸(۲۶)، ۹۳-۱۱۸. حسین پور، داود (۱۳۹۲). بررسی فلسفی مؤلفه های اصلی انقلاب اسلامی به مثابه ظرفیت هایی برای تحول در نظام آموزش و پرورش. پژوهشنامه مبانی تعلیم و تربیت، ۳(۲)، ۱۷۳-۱۹۴. حسینی الخامنه ای، سید علی (مقام معظم رهبری) (۱۳۹۴، ۱۳۹۵، ۱۳۹۷). بیانات. قابل دسترسی در: <http://www.leader.ir>.

دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۰). مبانی نظری سند تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران. تهران.

رکابیان، رشید؛ و علی پور گرجی، محمود (۱۳۹۸). انقلابیگری، انقلابی بودن و انقلابی ماندن در اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری. مطالعات انقلاب اسلامی، ۱۶(۵۷)، ۹۵-۱۱۰. شعاری نژاد، علی اکبر (۱۴۰۰). فلسفه آموزش و پرورش. تهران: امیرکبیر.

تحلیل محتوای کتاب‌های عربی... / فاطمه علی‌پور و اعظم محمودی ۵۷

صالحی عمران، ابراهیم؛ ایزدی، صمد؛ و رضایی، فرزانه (۱۳۸۸). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی بر مبنای مؤلفه‌های آموزش جهانی. فصلنامه مطالعات برنامه درسی، ۴(۱۴)، ۱۴۱-۱۷۷.

علی‌پور، فاطمه (۱۴۰۰). واکاوی مؤلفه‌های تربیت انقلابی زمینه‌ساز تمدن اسلامی: پژوهشی مبتنی بر تحلیل مضمون بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی. پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، ۲(۱)، ۶۹-۱۰۰.

فرهادی، نوازالله؛ و گرامی طیبی، زهرا (۱۴۰۰). تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی متوسطه اول بر پایه ساحت‌های شش‌گانه تربیت در سند تحول بنیادین. دوفصلنامه علوم تربیتی ازدیدگاه اسلام، ۹(۱۶)، ۲۰۵-۲۲۸.

فقیهی، علی‌نقی (۱۴۰۰). تربیت جامعه انقلابی و نقش آن در تمدن‌سازی نوین اسلامی. فصلنامه علمی مطالعات قرآن و علوم، ۵(۱۰)، ۷-۳۷.

قادرزاده، امید (۱۳۹۳). آموزش و پرورش و هویت دینی و ملی: مطالعه پیمایشی مقطع متوسطه شهر بانه. فصلنامه مطالعات ملی، ۱۵(۶)، ۸۱-۱۰۶.

محمودی، سیروس (۱۳۹۷). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی و متوسطه اول از نظر توجه به مؤلفه‌های هویت انقلابی. فصلنامه انقلاب اسلامی، ۸(۲۶)، ۲۹-۴۶.

مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۵). انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).

مطهری، مرتضی (۱۳۹۲). مجموعه آثار استاد شهید مطهری. تهران: صدرا.

معین، محمد (۱۳۸۸). فرهنگ فارسی. تهران: امیرکبیر.

موسوی، سید نقی (۱۳۹۷). تربیت انقلابی: چیستی، چرایی، چگونگی. تهران: زمزم هدایت.

نقیب‌زاده، میرعبدالحسین (۱۳۷۵). نگاهی به فلسفه آموزش و پرورش. تهران: کتابخانه طهوری.

نیکلس، ادری؛ و نیکلس، هاوارد (۱۳۸۱). راهنمای عملی برنامه‌ریزی درسی (داریوش دهقان، مترجم). تهران: قدیانی.

Dator, J. A. (2002). Advancing Futures: Futures Studies in Higher Education. *Greenwood Publishing Group*, 17(5), 405-426. Doi: 10. 1108/FS-03-2015-0017. U8.

Neumann, S. (1949). The International Civil War. *World PoliticI*, 1(3), 333-350.